

TEBLİĞLER

No. 5. Radloff'un Proben'leri üzerine bazı düzeltmeler.

Radloff'un türkoloji alanında vücuda getirdiği eserler şüphesizdir ki, Türk filolojisi üzerinde çalışanlar için en değerli kaynaklardan biridir. Her hangi bir Türk lehçesini veya her hangi bir eski Türk dil andacını incelemek isteyen filolog ve dilbilgisi mensubu Radloff'un eserlerini ihmal edemez, hele onun himmet ve gayretleriyle meydana getirilen on ciltlik Türk Halk edebiyatı örnekleri = Proben der V.olkslitteratur der türkischen Stämme „ ve "Türk lehçeleri sözlüğü,,, bütün kusurlarına rağmen, bu güne kadar benzerleri yazılmamış eserlerdir. Bununla beraber Radloff'un bu kıymetli eserlerinde bir çok yanlışlar vardır. En iyi bildiği sanılan Altay delicelerine ait Proben'in birinci cildi bile çok önemli tenkitle karşılanmıştı¹ Meşhur türkolog Prof. W. Bang da Radloff'un eserlerini çok sert bir dille tenkit etmişti². Bununla beraber Bang hayatının sonuna kadar bütün eserlerinde Radloff'dan faydalanmakta

¹ Verbitskiy. Altayskiye İnorodtsı. Moskva 1893 (bu tenkit ilkönce „« Toms-kiye Guber. Vedomsti » gazetesinde 1874 de basılmıştır).

² W. Bang. Beiträge zur Erklärung des koman. Marienhymnus (Nachr. d. d. Ges. d. Wissensch. z. Göttingen Phil. hist. Kl. 1910). Türkologische Epikrisen. Heidelberg 1910.

devam etmiştir. Dünyanın dört bucağına yayılan türk dili ve onun el dokunmamış, bakir lehçeleri üzerinde çalışan Radloff gibi bir bilginin hatalara düşmemesine imkân yoktu. Onun yanlışlarını düzeltmek türkoloji alanında çalışan bu günkü neslin borcudur.

Bu büyük Türkolog'un bazı yanlışları Vardır ki, başka türkologların da, bu yanlışlara dayanarak, yanlış sonuçlara varmalarına sebep olmuştur. Bunlardan birini bu yazımızda bahis konusu edeceğiz.

Radloff'un Proben'lerinden III. cildinin ilk sahifesi şu " ülgönlü söz (örnek sözler) ile başlar:,,

Ülköngö kirsang kaldı da

As kuyuldu tegeske

Ülkön biler kaldı da

Kuldar kirdi kengeske

Kengeskende ne desti ?

Tırnaday moynun tengesti;

Tengeskende ne desti ?

Birbirine sert kıldı,

Üygö kedey kelgende.

Bir ayak as bermeske.

Radloff bu parçadaki ilk iki mısraı şöyle tercüme ediyor:

Trittst du bei Vornehmnen ein, vor dem
Machtigen

Wird Speise in den Napf gegossen,

Sind de grossen Herren fortgegangen

Treten die Şklaven zum Rath zusammen,

³ Kirsân kelimesinin son sesi olan « n » sesini Radloff, « kaldı » kelimesinin önsesi olsa « k » nin tesiriyle « ng » işitmiş olsa gerektir; « k » dan önce gelen « n » sesinin « ng » işidilmei tabiidir.

Radloff bu parçanın ilk mısraını yanlış tesbit etmiş ve bundan dolayı anlaşılmasa bir şekle sokmuştur. Bu çok meşhur " ülgö-lü söz „ ün birinci mısramın doğrusu şöyledir:

Ülkön kirsan kaldı da

As kuyuldu tegeşke

Yani " büyük tekne terkedildi de aş (yani kırmızı) küçük çanaklara döküldü „ ; Bu iki mısra almancaya şöyle tercüme edilmelidir:

Die grosse Schüssel ist verschwunden,

Die Speise (Kumys) wurde in eiten kleinen Napf geschüttet;

Die grossen Herren sind fort Knechte traten in den Rat ein...

Radloff "ülkôn,, kelimesini dâ-tif hali eki olan "ğö,, (< ga) ile yanlış tesbit ettikten sonra "kirsân» (tekne, büyük kap)⁴ kelişini "kir-, mastarından şart hal. fiilinin ikinci şahıs sığası sanmıştır. Cümlelerin böyle yanlış tesbit edilmesi neticesindedir ki, *kaldı* fiilinin subjekt'i bulunmıyor. Radloff bu yanlışını sözlüğünde de tekrarlamıştır (WB, I, 1856).

⁴ Radloff *kirsân* kelimesini Baraba ve Kazan lehçelerinde tesbit etmiş ve «der Trog, die Molde » diye açıklamıştır (WB, II, 1365). Harezmi - Altınordu metinlerinde de büyük kap manasına gelir (Nehe-ül-Feradis. « Ya Ümmü Mabed evde kirsan bar arsa kaltürgil tâdi Ümmü Mabed bir kirsân kâltürdi, peygamber mübarek algi birlâ sağdı, anca kim ol kirsân toldı; peygamber aleyh-as-selâm iki algi birlâ olkirsânı kötürdi, Yeni Cami yazması No. 879, varak 8 b. Kemal Ya'kub neşri, 42; tigmâ yeti kişiga bir kirsân aş takı yedi etmek beringlâr, Kemal Ya'kub, 41, (yine bk. Kıvâmettin, Nehe-ül-Feradis'ten derlenen türkçe sözler « Türkiyat Mec. » IV, 200; A. Cafaroğlu, Kitab al-Idrak, 45 ve 81).

Kırgız-Kazak halk edebiyatında bu nevi manzumelerde ekseriya yeni zamandan şikâyet edilir, şair yeni hayat tarzını tenkit eder, güzel çadırlarla beraber bereket ve refahın kalktığını, ahlâkın sukut ettiğini yana yakıla anlatır, kaybolan cennetin saadetlerini bedbaht yeni nesle hikâye eder...

Radloff'un tesbit ettiği mezkûr parçada da "bereketi kalmıyan ve ayak takımının baş olduğu» zamandan şikâyet edilmektedir:

Büyük tekne (kap) terkolundu da

Aş (kırmızı) ufacık kaplara boşaltıldı

Büyük beyler gitti de

Köleler (ayaktakımı) danışmaya girdi

Bunu takip eden 2 sayılı parçada da zamandan şikâyet edilmektedir; tercümesinden ve yazdığı nottan anlaşıldığı üzere Radloff bu parçayı da kavrayamamıştır. Bu parça şudur

ölüng tütünü çağalay

tal şığadı deb edim

Tal şıbtıkay buralıp

sal şığadı deb edim

Sokkan beyit sıkıldı

üy şığadı deb edim

Kırkkan serke buttanı

bib şığadı dep edim

Zamandan şikâyet eden muhafazkâr kırgız diyor ki: "ölöntü (ırmağı) sahili boyunca söğüt ağacı bitecek demiştim, söğüt ağacı çubuğu gibi salına salına (yürüyen) züppe çıkacak demiştim. (Duvarı) örül-müş türbe gibi evler çıkacak demiştim, butları kırılmış tekeye benzeyen beyler çıkacak demiştim (dediklerim hep geld),,.

Radloff bu parçadaki 5. ve 6. mısraları şöyle tercüme ediyor: .
Die Weiden verflechten sich wie Ruten,
Und ein Floss ist entstanden, meine ich.

Bu parçadaki geçen *sal* kelimesini Radloff ırmaklarda kullanılan

maruf *sal* sanmıştır ki yanlış; buradaki "sal,, Radloff'un kendi sözlüğünde" "ein zânkischer, unbanger Mensch, ein Mensch, der wie ein Hanswurst gekleidet ist,, (WB, IV, 344) diye izah ettiği kelimedir. Bigaliyef-Gavriloff sözlüğünde bu kelime "exentrque adam; şık adam; şövalye,, manasına alınmıştır (Kazakça-rusça Sözlük, 204).

Yukarıda zikrettiğimiz vecihle Radloff'un tesbit ettiği bu "ülgölü söz,, lerde zamandan şikâyet edildiği pek açıktır; bilhassa 6. parçada bu şikâyetler şöyle hülâsa ediliyor:

Bazan tansa cılıp
bota bolğan zamandı
Caman maman cılıp
adam bolğan zamandı
Nadan molda cılıp
koca bolğan zamandı
Tamam törö cılıp
kara bolğan zamandı

"Buzağı ve danalar toplanıp deve yavrusu olmuş zamandır; fena (ayak takımı adamlar) toplanıp adam olmuş zamandır; cahil mollalar toplanıp hoca olmuş zamandır; asilzadeler toplanıp kara (avam) olmuş zamandır (bu zaman)⁵,,

Radloff'un yanlış tesbit ettiği "ülköngö kirsâng kaldı da,, mısraına dayanarak Melioranskiy "Kır-gız grameri,, adlı eserinde⁶ birinci mazi (le passe I.) nin kullanışını izah ederken şu notu ilâve ediyor: "Bazı tâbirlerde, vecizelerde ve benzerlerinde (meselâ, "ülgölü söz,, denilen parçalarda) bu şekil, her-zaman muayyen şartlar dahilinde

⁵ Bu parçada Radloff üç kelimeyi yanlış tesbit etmiş. *maman* yerine «caksı» *nadan* yerine «taman» *koca* yerine «moja».

⁶ Melioranski, *Kratkaya Grammatika kazak - kirgizskago*: yazıkâ, II, S. - Pet. 1897. s. 32.

yapılan kılışı ifade için, yunancada aoristus gnmicus'un kullanıldığı gibi, kullanılır,,

Yanlış tesbit edilen bir metne dayanarak yazılan bu not Melioranskiy grameri'nin Fransızca tercümesinde de aynen tekrarlanmış-tır⁷. Radloff'un, hiç şüphesiz yanlış tesbit edilen bu metni tashihih edilmeli ve Melioranskiy'nin buna dayanarak yazdığı not Gramer'inden çıkarılmalıdır.

Radloff "Erkem Aydar,, masalındaki "e karağım, şırağım, tar kursakta catıskan, talaş emşâk (Rad. yanlış: emşik) birge emişken, karağım» (Poben, III. metin, 271) cümlesindeki "talas,, kelimesini tercümesiz bırakmıştır. Melioranski bu cümleyi Gramerinde müşareket binasını anlatırken misal olarak getirmiş ve "talaş emşâk,, = kabarık meme (?) diye istifham ile tercüme ediyor ki, yanlıştır. (Ksatkaya Grammateka, 30)⁸. Bu cümledeki "talaş,, aslında "talas-a,, dir, talas-tan gerundif olup burada adverb vazifesini görüyor, talaş a'nın "a,, sı "emşâk,, kerimesinin "e,, sinin tesiriyle düşmüştür. Şuna göre tercüme şöyle düzeltilmelidir: "kavga ede ede benimle birlikte meme emen (kardeşim) ,, (Kırgızlarda birbiri arkasından doğan veyahut ikiz çocuklar hakkında söylenir).

Abdülkâdir İNAN

Türk Lehçeleri Profesörü

⁷ La Syntaxe kirghize de P. M. Melioranski traduite du russe par E. de Zacharko (Le Museon, XXXIV-XXXV), ayrı basım s. 39-40'.

⁸ Bu cümle, fransızçaya şöyle tercüme edilmiştir: «O. ma chérie, ma petite colombe, couhee (avec moi) dans un ventre étroit, et qui as suce moi le sein gonfle (?) (Zacharko, p. 51).